Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Glósur úr laganámi við Háskóla Íslands, 3 af 3

Bjarni Benediktsson – Háskóli Íslands – Laganám – Glósur – Kvittun – Kaupsamningur - Eignaréttur

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360
Uppvaxtar- og námsár
Askja 1-4, Örk 3

fullnægir ekki réttarbrotsskilyrðum hið ytra. Með öðrum orðum, þá verður lögleg athöfn eigi ólögleg fyrir það eitt, að hún er framkvæmd í illum tilgangi.

II. Þá verður að ákveða við hvaða tilfelli af þeim, sem talin voru undir I, 1-3, ber að takmarka bótaskyldunna. Í lögum er þetta hvergi beinlínis ákveðið með almennri reglu. Víða er vanur gert ráð fyrir því, að til þess að um skaðabótaskyldu geti verið að ræða, þurfi einhver „sök" að vera, sbr. t.d. sigll. §§13, 225 mótsett 226, kaupal. §23, l. 13.1905 §18. Þó er og gert ráð fyrir almennri reglu um þessi efni án þess, að sagt sé hver hún er, sbr. t.d. l. 20.1901 §3, l. 17.1902 §3, hegnl. §302, l. 56.1926 §15, 2 mgr. í f. Í sambandi við þessi lagaákv. verður þó örlítið að athuga hlutarins eðli í þessu efni.

Það er að vísu rétt, sem sagt var í upphafi I., að sá maður, sem á réttindi, blýtur að eiga heimtingu á, að öðrum láti þau frið og á þvi yfirleitt kröfu til bóta af gegn þeim er brotið. En þetta sýnist þó eigi geta verið fortakslaust, þvi að í réttarverndinni fyrir einn má þó eigi ganga svo langt að annar verði gerður réttlaus eða hallað á hann um of, en svo sýnist mundu verða gert við þann, er eitthvað hefst að, ef athöfn hans verður bótaskyld, brjóti hún rétt annars, þrátt fyrir þótt þó hann hafi gætt allrar varúðar og ekkert gert fyr en hann taldi, og hafði sem góður maður heimild til að telja, að athöfnin vari lögleg. Menn ~~sýnast~~ ast því almennt ekki eiga heimtingu

á bótum frá öðrum en þeim, er rétt þeirra brjóta af ásetningi eða gáleysi, og verða að miða framborna sína og athafnir við það, að þeir sigi ekki frekari rétt. Hér við bætist og, að regla slík sem almenna skaðabótareglan hefur megin þýðingu í þá átt, að halda almenningi frá að fremja réttarbrot, ~~[illegible]~~ þ.e.a.s. hún er praeventiv, en þeir ábrif getur hún ekki haft á þá, sem fulla ástæðu hafa til að ætla sig einungis gera það, sem löglegt er.

Niðurstaðan verður því sú, skv. hlutarins eðli og ígrundun, dreifðum lagaákv. að einungis dolus og culpa skapa skaðabótaskyldu almennt. Hér er þó rétt að geta þess þegar í stað, að í einstökum undantekn. tilfellum er casus talinn nægja. Þessi tilfelli eru:

1. Ábyrgð gerðarbeiðanda á lögmæti löghaldsgerðar, skv. N.L. 1-19-21. Ef löghaldsgerðin reynist ólögmæt verður gerðarbeiðandi bótaskyldur, þó honum verði ekkert lagt til lasts í því efni. Sama er talið gilda skv. L.19.1885 §13 um lögtak. Aftur á móti munu almennar reglur koma til greina um ábyrgð á aðför skv. aðfararl. 1887.

2. Sá, sem selur eða hagnýtir sér eign annars, mun talinn bótaskyldur, þó að hann hafi haft formlega löglega heimild t.d. fengið hlut fyrir erfðir, ~~og er~~ sjálfur bona fide, en arfleiðandi hans átti ekki hlutinn. Sama er og hafi mótun vátryggð viðskiptabréfi, er hann hefur fengið með slíkum hætti og fyrir það tapast móttakari skv. t.lögp. 9/2.1989 §2. Þetta mun byggjast á því, að hér mun

talið, að maður verði fyrir óverðskuldaðum gróða. Þessi regla er þó ekki talin gilda, ef heimild manns stýðst við viðskiptagerning inter vivos, sbr. l. 15. 1929 § 28.

III. Því hefur nú verið slegið föstu undir II., að réttarbrot verði því aðeins bótskylt almennt, að það sé framið af ásetningi eða gáleysi. En hér koma fram nokkur vafaatriði, sem og verður að athuga.

Í § I, 1, var sagt, að um gáleysi væri að ræða, þegar maður gætti eigi nægrar aðgætni: athugun á eiginleikum athafnar sinnar og taldi sér því heimilt að framkvæma hana, þó hann hefði átt að sjá, að til þess var eigi heimild. Hér rís sú spurning, hvort miða eigi við hæfileika hvers einstaklings, svo að nóg sé, að hann hafi sýnt þá aðgætni, sem góður og skynsamur maður mundi hafa af honum þegar tekið tillit vanti til þeirra sérstöku eiginleika, sem hann hann að hafa. Eða á að miða við þá og hafi þeirra aðgætni, sem góður og skynsamur maður, hannaður aðstæðum og hinum venjulegum hæfileikum mundi sýna. Úr þessu atriði fæ ég ekki séð að skorið sé með lögum, þau ákvæði sem að þessu víkja sýnast öll vera svo óákveðin að ekkert verði á þeim byggt. Þegar svo er, þá verður að fara aftur hlutarins eðli. Þess er þá fyrst að geta, að vitanlega hemur það í einu stað fyrir þann, er fyrir réttarbroti verður, hvorugum einstaklings-eiginleikum sá er gaddur, er brotinn veldur, tjónið verður

6.

honum engu síður tilfinnanlegt, þó það sé t.d. blindur maður eða vitskertur, sem því veldur og þess vegna hafi sá ekki getað séð afleiðingarnar fyrir. Hátt verður einnig og líkt að miða refsiákvæði sínar við það, að hann eigi við „normala" menn yfirleitt og þessvegna verður almennt eigi heimilað, að hann geri sérstaka refsiákvæði gegn öðrum, nema honum sé eiginleikar þeirra þá sérstaklega kunnugir. Einsvegar sýnast þeir menn, er annmörkum eru háðir, verða að líta því, að með þá sé að þessu leyti farið sem aðra, ef þeir taka sér fyrir hendur athafnir, sem fara fram úr hæfileikum þeirra, verða þeir sjálfir að bera ábyrgðina við það. Þeim er og oft fengin sérstök forsjá að lögum og sýnist eigi vera hægt að gera meira fyrir þá í þessu efni. Hér verður það því oftar á, að almenna mælikvarðanum skuli beitt, og er það í samræmi við það, sem almennt er talið gilda þegar um bótaábyrgð er að ræða, að líta þrekan til þess almenna en hins einstaka eða sérstaka, sem þrekan er gert í velsiðrétti.

Í samræmi við þetta er talið, að vitskertir menn verði bótaskyldir fyrir athafnir sínar, og er engin heimild í ísl. lögum til annars.

Um börn er það aftur á móti talið gilda þá þannig því, að sér þau svo ung, að þau hafi eigi getað gert sér grein fyrir athöfninni, þá sleppi þau við bótaábyrgðina og eru þau að þessu leyti undanþegin þá reglunni um hinn almenna mælikvarða.*

Bjarni Benediktsson.

* Rétt er og að geta þess að greining á milli culpa lata og culpa levis hefur yfirleitt ekki þýðingu, sbr. þó víkill. § 76 og e.t.v. hegnl. § 303.

Bjarni Benediktsson.

E.

Hvað er kvittun og hvaða þýðingu hefur hún?

I. 1. Þegar maður greiðir öðrum fjárverðmæti, veitir viðtakandi greiðanda oft viðurkenningu fyrir því, að hann hafi tekið á móti verðmætinu. Slík viðurkenning er „kvittun" í víðtækustu merkingu. Hún getur bæði verið munnleg og skriflega. Munnleg „kvittun" getur t.d. verið með þeim hætti, að skuldareigandi A. taki við verðmæti hjá B., skuldara, og viðurkenni síðan munnlega, en berum orðum, að skuldaskiptum þeirra sé lokið. Slík yfirlýsing getur hugsanlega haft þýðingu, ef síðar koma deilur út af þessum viðskiptum. Þó „kvittun" sé stundum notuð í þessari merkingu, þá er hitt þó miklu tíðara, að með „kvittun" sé átt við skriflega yfirlýsingu um móttöku fjárverðmætis. Skrifleg kvittun er handhægt og tíð notað sönnunargagn, og um hana koma að nokkuru leyti til greina sérstakar reglur. Hér verður því mest rætt um þá tegund kvittana og við hana átt, ef ekki er annars getið.

2. Af ~~skiljum~~ skriflegum viðurkenningum móttakanda um móttöku verðmætis eru þó þær, sem sannkallaðar eða sínar vissast verða að falla út fyrir hugtakið „kvittun", sakir þess að þar eru öðrum atriðum, en móta gerningum þrekan og setja honum sérstakar reglur. Má þar til nefna farmskírteini og öðrum flutningaskírteini. Þau eru í eðli sínu viðurkenning um móttöku farmsins o.fl., en þau koma sem sagt öðrum atriðum til greina, svo sem loforð um flutning og áhvílandi á vörusendum, sem móta reglurnar.

Svipuðu máli gegnir um skuldabréf, í þeim felst oft kröfum á móttökuþeningagögn, en þar er einnig loforð um greiðslu þeirra síðar, og veldur það loforð mestu um reglur þar, sem um þau gilda. Sama má segja um viðskiptaskjöl almennt. Þá má nefna viðurkenningar skv. L. 5. 1921 §15, og eru a.m.k. sumar þeirra þar nefndar „kvittanir"; í þessu dæmi ber þó miklu meir á „kvittana"hugtakinu en í dæmum þeim, er getið var næst á undan. En þó er hér ekki einungis um viðurkenningar á móttekum verðmæti: að ræða, heldur einnig um loforð um greiðslu o.þ.h., og hefur það aðvitað sín áhrif á reglur þar, er hér gilda.

Þótta mun ekki nýtt.

3. Sú af viðurkenningum þessum, sem orðið „kvittun" er oftast notað um og mesta þýðingu hefur, er þó skrifleg viðurkenning skuldarvðigarða á því, að skuldari hafi fullnægt skyldu sinni. Í þessu sambandi er ástæða til að geta þess:

Til þess að viðurkenning geti verið kvittun, þá þarf hún að vera gefin út af réttum aðila, þ.e.a.s. skuldareiganda, eða einkaerfingum, sem hefur lögfullt umboð til þess að gera það fyrir hans hönd. Almennar reglur um það, hverjir geti gefið bindandi yfirlýsingar fyrir sjálfa sig eða hafi umboð til að gera það fyrir aðra, þarna hér til greina og er því ástæðulaust að fara frekar út í það. Þess skal þó getið að kvittun á viðskiptabréf hefur því aðeins almenna þýðingu, að hún sé

getur verið gert gegnum x
skuldara

Hér átti víst að standa „að hún ~~[illegible]~~ gefin út af þeim orðum ...

gefin út af þeim, sem samkvæmt ávísun á það er réttur eigandi þess.

Í kvittun verður að vera óþvinguð yfirlýsing um að greiðsla hafi farið fram. Slík yfirlýsing þarf þó ekki að vera fyrirvaralaus, en vitanlega getur skuldari, eða greiðandi, neitað taka hana gilda, ef fyrirvarinn nær lengra en rétt er. Æskilegast er að í kvittun sé getið um tilefni greiðslunnar, en það svíptir kvittun þó eigi gildi sínu, að þessa er ekki gætt. Sú skýring getur á hinn bóginn oft komið í veg fyrir síðari deilur og er þeim heppileg.

Í d. l. telur þetta ekki nauðsynlegt, en ef þessu væri sleppt þó gröði skuldarinn á sama, að við sig væri átt.

Nauðsynlegt er að geta þess hver greitt hefur, og ef annar greiðir en skuldari er nauðsynlegt að geta þess, að greitt sé fyrir hans hönd.

Ákveðið form á kvittun er ekki löglátið almennt. Þess er einungis krafist um viðskiptabréf, að til að kvittun hafi fulla þýðingu verði að vísa hana á bréfið sjálft, sbr. t. d. Tilskip. 9. febr. 1798 og víxill. 1882 § 38. Hér má og minnast þess, að samkv. § 40 í víxill. 1882 missir kvittun, sem annars mundi hafa þýðingu, gildi sitt, ef skuldheimt er greidd fyrir gjalddaga; þetta er þó hvergi undantekningarákvæði.

II. Þá skal nokkuð vott um þýðingu kvittunar eða þess, sem fyr segir.

1. Þó að skuldari hafi greitt skuld sína getur oft staðið svo á, að hann verði krafinn um hana að

mögu, og er honum því naudsynlegt ýfirleitt ad getta sannad greidslu sína. Því ad þegar fram verdur þad audvitad ekki sét, hvort hann verdur endurkrafinn. Þessa sönnun má audvitad fara med mörgu móti, t.d. med vitnum. Hendhaegasta rádid er þó, ad skuldareigandi, eda móttakandi, geli skuldara, eda greidanda, skriflega kvittun. Vitni getur t.d. oft verid erfitt ad ná í, þau geta farid burt, gleymt atburdinum, dáid osfrv. Skriflega kvittun aftur á móti er, ad tilfeggjum hafnar líkt hagt ad gefa, og vidtakandi hennar á mest undir sjálfum sér, hversu vel hann geymir hennar. Þess vegna hefur verid batt í þeirri naudsyn skuldara, ad fá sönnun fyrir greidslu sinni, med því, ad frestra skyldu skuldara til greidslu þar til skuldareigandi gefur honum fullnaegjandi skriflega kvittun, þó-as skuldara er heimilt ad krefjast kvittunar, og ef ekki er ordid vid þeirri kröfu er hann ekki skyldur ad greida. Þetta er beinlínis tekid fram í nokkurum lögum, sbr. Tilskip. 9. Febr. 1798. Víxill. 1882 § 38. Sjóll. 1914. 88/88 og 75. Þó hvergi í lögum sé gefin almenn regla í þessa átt, verdur sem sagt ad álíta þetta grundvallarregla.

2. Ef sá, sem sanna. kvittun er útgefandi hennar, neitar því, ad hann hafi undirskrifad hana eda annar fyrir hans hönd, sbr. undir: Þá honum, þá verdur hann sjálfur ad sanna fullyrdingu sína, sbr. N.L. 5-1-6. Honum er þó heimilad ad gera þad med eidi sínum.

3. Þótt skuldareigandi kannist vid undirskrift sína má

stundum vera, að hann haldi því fram, að hún sé markleysa. Forsendur þær, er hún hafi byggt á, hafi brugðist og þessvegna sé hann ekki bundinn við hana. Venjulega gyldi sín skuldari að sanna að greiðsla hafi farið fram, ef hann neitar því. En við kvittunina hefur sú breyting orðið á, að útgefandi hennar, skuldareigandi, verður að sanna að hún sé röng. Kvittunin hennar því skuldara að fullu haldi á meðan skuldareigandi tekst ekki að afsanna hana. Þetta virðist einnig gilda ef sannað er, að nunnuleg kvittun hefur verið gefin fyrir skuld.

4. Kvittun getur stundum falið í sér uppgjöf á skuld, þó sannað sé, að engin greiðsla hafi farið fram, verði engu að síður álitið, að kvittunin hafi leyst skuldara undan skyldu sinni. Ómögulegt er að gefa almenna regla um hvort svo er, aðalatriðið er, hvort skuldari, sem góður og skynsamur maður, hlaut að skilja kvittun sem uppgjöf eða ekki. Hafi hann samkv. því litið á kvittun sem uppgjöf, virðist hann vera laus allra mála, samkv. henni. Eigi skuldari aftur á móti, að sjá, að kvittun er gefin með einhverjum forsendum, er hann þá þegar veit að eru rangar eða síðar breyðast, virðist hann ekki hafa unnið neinn annan rétt við kvittunina, en að skuldareigandi verður að sanna, að forsendur hafi brugðist, (sbr. 3. lið á framan. Sama máli gegnir um það, að skuld er með kvittun gefin eftir af þeim, sem skuldari átti að sjá, að ekki lýtur vald til þess.

Þetta er alveg rangt, því að hér verður eir mitt skuldarinn sjálfur að sanna að kvittunin sé gefin af rétt manni, eða a.m.k., að hann hafi haft ástæðu til að álíta að svo væri.

5. Þess skal getið, að kvittun rétts eiganda nafnbréfs gefur sitjandi eigandanum ekki heimild til að skorta hana, sem framsal til handhafa. Á hinn bóginn er skuldari skyldur að greiða, þótt nafnbréfs-eigandi hafi kvittað á bréfið, en feli sitjandanum að heimta skuldina, ef ekki koma öðrum atvik til greina, sem losa hann undan skyldunni.

Bjarni Benediktsson.

Gleymt mundi sennilega hafa verið rétt að athuga fyrst hugtak kaups undir I. En greina það frá öðrum samningstegundum undir II, og útiloka þá fyrst þær teg. þar sem ekki er um gleymsku vettvangs að ræða og líka greina kaup frá öðrum gleymsuhugmyndum.

Bjarni Benediktsson

Hvað hugtakinu „kaup" og greinið það frá öðrum samningstegundum.

I. Í forna lagamáli íslensku var merking orðsins „kaup" víðtækari en nú. Þannig eiga orðin: Gþ. Ólb. 44: „Ilmagi má engum kaupum ráða", við alla gagnkvæma samninga. Þessi víðtæka notkun mun þó nú vera horfin, og þegar menn nú á dögum tala um „kaup" er átt við ákveðna tegund gagnkvæmra samninga, sem hafa það helst sér til einkennis, að annar aðili, seljandi, lætur af hendi við hinn, kaupanda, ákveðinn umráð og rétt yfir einkaeigum hlut eða fjárréttindum, hinn selda, gegn endurgjaldi í peningum. Skal nú þessi skilgreining athuguð nokkuð nánar og farið í einstök atriði hennar.

– Venjulega sjá hér t.d. notkun orðsins „kaup" sem endurgjald fyrir vinnu.

II. Hlið selda, eða andlag kaups, getur fyrst og fremst yfirleitt allir hlutir verið. Skulum hér til greina hin ab manna skilgreiningu hlutaréttarins á því, hvað hlutir eru og þarf því eigi að athuga það nánar hér. (Drepa má þó á það, að t.d. ætur kuinn hluttir, loftið almennt og úthafið er ekki eignarrétti háð og verður því eigi selt, en það er eigi því til fyrirstöðu, að loftsteinar, sem falliðr eru til jarðar, hitað loft í herbergi og fráskilinn sjór, geti gengið kaupum og sölum, því að allt þetta getur verið eignarrétti háð.)

* Þetta er óþarft, úr því að sérstakar reglur banna hér engar til greina.

Þess er þó að gæta, að hugtakslega er ómögulegt að „selja" peninga, sem gangi manna á milli og eru í gildi, því að þar er ekki unt að segja hver er seljandi og hver er

kaupandi. Ítrekun máli er aftur á móti að gagna um ítlunda magnt og úrelta.

Fjárréttindi er og yfirleitt hægt að selja og geta þau því verið andlag kaups. Má þar t.d. nefna kröfuréttt, hlutaréttt, svo sem afnotaréttt, ítak osfrv. Þá getur maður og selt einkaleyfi, er hann hefur. Ritköfundaréttur verður aftur á móti ekki seldur í venjulegri merkingu þess orðs, því að ef svo væri þá réði „kaupandinn" (hér bókaútgefandi) því sjálfur hvort hann gefi bókina út eða ekki, en með þessum samningi skuldbindur „kaupandi" sig einmitt til að gefa bókina út. Sjá og nánar l. 13. 1905 39.

Vinna manna verður ekki „seld". Ef maður ræður annan mann til að vinna verk, verður um réttarlegan samningsgrundvöll að ræða, vinnusamning eða verksamning. Í l. 39. 1921 31 er greinin um muninn á slíkum samningum og kaupum: „Nú eru hlutir pantaðir, þeir er þeim þarf til, og á sá að leggja efnið til, sem hlutinn ligg til, þá skal þóttunin talin kaup." En ef sá, sem pantar, leggur efnið til verður um verksamning að ræða, ef „smiðurinn" ber ábyrgð á árangri verksins, ella um vinnusamning.

Í mörg hlut- og réttindi er þó ólöglegt að gera kaup um, en það er eigi vegna þess að frá lagatæknilegu sjónarmiði sé þar meitt til fyrirstöðu, heldur hanna þar fjöldi félags ástæður til greina. Sjá t.d. tskp. 25/9 1850 314, l. 58. 1913 31 tskp. 20/6. 1849 34, l. 15. 1923 3121 og l. 64. 1928. sbr. og l. 55. 1926 31. Um ábrif þess, að kaup eru ólöglegt að þessu

– Hvernig er nú?

Vegna þess að þegar um kaup er að ræða er réttur sem þegar er til, yfirfærður en með vinnusamning eða verksamning er ábyrgð en skapaður nýr réttur.

Sér einnig um? forkaupsrétt að tala og því mun ekki rétt að nefnast hér.

leyti, þar yfirleitt, en ekki sérstaklega ástæða til að fara frekar út í það hér.

III. Við kaup fær kaupandi almennan rétt yfir hinu selda. Í þessari liggur meginmunur á kaupi og leigu, því að með leigusamningi eru einungis gerðar takmarkanir á rétti eigandans, en sá réttur helst við og stendur bak við leigusamninginn og víkur að sama skapi og leigurétturinn víkur. Við kaup stofnast almennt réttur til hins selda, innan takmarka laganna, nema sérstaklega sé frá skilið í einhverjum áttum, en leigurétturinn er eigi viðtækari en sérstaklega er um samið í hverju einstöku tilfelli. Kemur hér alveg samsvarandi munur fram og er á eignarrétti og takmörkuðum hlutarréttindum í hlutarréttinum. Þetta er þó eigi því til fyrirstöðu, að í einstökum tilfellum geti leigurétturinn verið eins víðtækur og réttur sá, er stofnast við kaup, því að kaupréttinum getur verið skilyrtur og tímabundinn, en leigurétt er t.d. ótímabundinn, sbr. erfðafesturétt. Er af þessu sést, að það sker eigi úr, þegar greina skal á milli þessara samningastegunda, hvort um tímabundinn rétt er að ræða. Eigi hefur það heldur neina úrslita þýðingu í þessu efni, hvort viðtakandi réttarins (kaupandi eða leigutaki) ber periculum rei, því að í sumum leigusamningum ber leigutaki þá hætt. Í þarft atti að vera að taka það fram, að það, sem hér hefur verið sagt, útilokar alls ekki, að takmarkaður hlutarréttur, t.d.

Lat summu leyti

afnotaréttur, sé seldur, því að þá stofnast hinn almenni réttur innan takmarka þeirra, er afnotaréttinum voru sett. En ef afnotaréttinum væri t.d. leigður, gæti um takmarkaðan rétt innan hins takmarkaða hlutaréttar að ræða.

Líkt er um lánssamninga að segja, þar er maður, sem annars hefur engan rétt til nota efni hlut, veitt slík not, en kaup eftir á móti mundi ganga út á að flytja efnisráðaréttinn almennt.

Lán til eignar
Geymslu og þá einkum
depositum irregulare

IV. Til þess að um kaup geti verið að ræða verður kaupandi að endurgjalda hið selda. Ef ekki er um neitt endurgjald að ræða er sá gerningur gjöf en ekki kaup. Á hinum lögum eru engin ákvæði um það í íslenskum lögum, að samningsvert hlutfall þurfi að vera á milli verðmæta þeirra, sem aðilar láta af höndum. Aðilum er alveg í sjálfsvald sett, hvernig þeir semja um slíkt. Undantekning er þó, þegar hámarksverð er sett á vöru. Í sumum samböndum a.m.k. getur þó mikill munur á gildi verðmætanna haft þau áhrif, að svo verði talið sem um gjöf sé að ræða, sbr. l. 15. 19 9 15.

Kaup eru þó ekki taldir allir gerningar, sem fullnægja framnefndum skilyrðum, því að um endurgjaldið er sett það skilyrði, að það sé peningar. Ef endurgjaldið er annað, hlutir eða réttindi, er um skipti að ræða. Makaskipti af fasteign kemur næst fasteign. Það skiptir þó eigi mjög miklu máli að greina á milli skipta og kaups, því að um hvorttveggja gilda að miklu leyti

sönsu reglur, sbr. l. 3 g. 1944 § 34, 1 mgr. Þetta getur og oft verið blandað, þannig að endurgjaldið sé að nokkuru leyti í peningum en nokkuru leyti í öðru.

V. Um aðila kaups er þátt að segja. Koma þar til greina almennar reglur um fjárræði aðila sjálfra, umboð o.fl., sem á engan hátt eru sérstakar fyrir kaup og því óþarft að athuga sérstaklega í sambandi við þau hugtök. Gildi matti þó benda á l. 55. 1926 §1, því að sbr. því ákv. eru kaup um þar jarðir, er þar um ræðir, ólöglega nema vissum mönnum sá boðinn forkaupsréttur. Drepa má og á það, að á sumum öðrum hefur ríkið, eða einhver annar skv. heimild frá því, einkasölu, og eru kaup um slík efni ólöglega ef eitt af er brugðið, sbr. II i.f. hér að framan.

Um stofnun kaups sjálfsrétt hefðu ekkert sérstakt að segja, þar koma til greina almennar reglur kröfuréttarins um stofnun samninga.

Rétt að geta þess að þá kaupsamningur brýjst. líkt við l. 55. 1926 §1 ~~þá getur~~ verði eigi fullnægt skv. aðalefni sínu þá getur hann skapað bótaskyldu og verið gildur að öðru leyti.

1.

Helstu gallinn við þessa ritgerð er sá, að rétt greining er naumast gerð. Grundin hefði átt að vera þessi I. Almennar athugasemdir um eignarréttinn yfir víðskiptalífinu II. Eignarréttur yfir víðskiptum hlutum, sem eru mjög mikilsverðir fast á þess líkami heimildar handa fyrir extinctio bona fidei (gjaldbréf, handhafabréf, víxlar og farmskírteini). III. 1. Réttur eigandi hefur gefið öðrum formlega heimild til að ráðstafa hlutunum (umboð, proforma-afsal). 2. Réttur eigandi hefur vanrækt að láta aftur heimild fyrir eigandi og tryggja sér rétt. (Gamall þýðingarmikill eignarréttur, fyrir eigandi skuldabréfs sem letraður á hafa).

Bjarni Benediktsson.

Hvenær öðlast maður eignarrétt fyrir extinctio bonae fidei?

Almenna reglan í íslenzkum rétti er sú, að þó maður hafi fengið einhvern hlut bona fide í vörslur sínar, og hyggji sig hafa fengið eignarrétt á honum, en sýtar honum í ljós að heimildarmaður manns, eða einhver, sem hann leitir heimild sína til, hefur fengið hlutinn með óréttu móti t.d. stolið honum, þá á hinn upphafleg eigandi endurheimtuvétt á hlutnum. Þessi regla er sett eignarréttinum til verndar, því að auðsætt er, að menn yrðu oft illa úti, ef þeir hefðu engan annan rétt en bótarétt á þann, sem upphaflega tók hlutinn ólöglega. Á hinn bóginn er það vitað, að miðvegum hlutum er svo háttað og svo ótíðir í viðskiptum, að full ástæða er til fyrir menn að fara varlega, er þeir kaupa þá, enda eiga þeir oftast altaf bótarétt gegn viðtakanda (heimildarmanni) sínum, sem þeim er vorkunnarlaust að vita hver er, sbr. L.3.9.1922 § 5 g.

T.d. þótt tilfelli að viðsemjandi hafi undanskilið sig vanheimildarábyrgð.

Stundum er þessu þó öðru vísi farið, sumir hlutir eru svo alvanalegir í viðskiptum og viðskiptagildi þeirra svo mikið, að það mundi rýra viðskiptaöryggi almennt og setja því ósætlikgar hömlur, ef þess ætti að krefjast að ætíð væri gengið úr skugga um fullkomna eignarheimild eða söluheimild viðtakanda manns, enda væri slíkt oft ómögulegt. Skulu nú þessi tilfelli talin.

1. Þessar ástæður koma fyrst og fremst til greina þegar um peninga er að ræða. Maður, sem bona fide tekur við peningum*, á því aldrei á hætta að þurfa að skila þeim, ~~þótt~~ að leyda í bótaskyldu fyrir að taka við þeim, þótt þeim hafi áður verið t.d. ranglátlit. Þörf viðskiptaöryggis krefst þess líklegast, að mönnum sé heimilt að taka peninga upp í greiðslur án þess að rannsaka forsögu þeirra, enda væri annað fjarstæða. Þessi lagaheimild mun ekki vera fyrir þessu, en það leiðir af öðli máls.

Sama mundi talið um erlendan gjaldeyri. En um peninga sem eigi hafðu annað gildi en sem formmiðjar, sakir þess að þeir eru lagðir niður sem gjaldmiðill, virðist öðru máli að gegna, þar mundi eðlilegast að láta almennu reglurna gilda. En um peninga annars gilda, sem sagt, þau reglur, að ef maður tekur bona fide við þeim, er ekki hægt að krefja eigan manns, þótt fyrir heimildarskort heimildarmannsins, sem hefir verið ólöglega peningatur eða óljósvíta.

2 Sama er einnig talið gilda um handhafa skuldabréf, enda eru þau mikils vert í viðskiptalífinu og einmitt oftast sérstaklega til þess ætlut að ganga manna á milli. Leiðir það og af reglunum um þat, að til þess að réttindi manna yfir skuldabréfum haldist þarf að rita réttindin á bréfið, og verður nánar farið í þeð atrið í hér síðar. Þá verður að gæta þess, að ef skuldabréf er gert að handhafabréfi

*) sem gjaldeyri

*) þrátt fyrir en löglegt innan gjaldeyrir

viðskipta-

með fölsuðu framsali, þá er endurheimturéttur fyrir þann, sem bréfið var falsað frá.

3. Sama máli gegnir og um víxla, skv. L. 1. 1884 § 76 alveg án tillits til þess, hvort þeir eru handhafabréf eða nafnbréf. Ef maður er kominn að víxlinum með formlega löglegri heimild, skv. § 39 i víxill. 1884, þá heldur maðurinn þótt framsalshafi verið falsað, honum stolið eða framseljandi ófjárráða, ef maður hefur ekki fengið víxilinn með óréttu móti, þótt hann vissi betur, eða sýnt stórkostlegt gáleysi, skv. víxill. § 76. Verður þar að leggja áherslu á, að gáleysið sé stórkostlegt, því að annars víkjast óheimilt skv. orðalagi greinarinnar. Farmskírteini hlíta sömu reglum að þessu leyti sem víxlar, skv. Siggl. 1914 § 173. Verður þetta af því, hve mikilvæg þessi skjöl eru fyrir viðskiptalífið.

4. Um venjulega ~~skuld~~ viðskiptabréf, sem eru nafnbréf, gilda að nokkru leyti aðrar reglur en hér hefur verið lýst, en þó er þar einnig heimild til extinctio bonae fidei. Sú heimild, sem fyrir því er, er fyrst og fremst lögjöfnuður frá Tskp. 9/2. 1798 § 2, en þó einkum L. 18. 1887 § 7 i. f., þar sem beinlínis segir, að til þess að ~~sjálf~~ veðskuldbinding nái til viðsvara skjala, sem þar eru talin, þurfi að rita hana á þau, því að annars fellur hún niður, af mönnum þá þau afhent bona fide að handveði eða til eignar. Staðfesting á þessari reglu er og í L. 19. 1887 § 48 og L. 3. 1900 § 8. Af öllum þessum lagaboðum má leiða þæt, að sá sem fer slík viðskiptabréf framseld frá þeim, sem

samkvæmt (réttmæta) ófalsaðri áritun á bréfið hefur framsalsrétt, öðlast fjárnarrétt, ef hann sjálfur er í góðri trú, jafnvel þótt bréfið hafi áður verið komið í eigu annars, en þess réttur ekki á það ritaður. Skv. orðalagi greinarinnar dugar það þó eigi eitt til að matur (hafði rétt sinnar, að) öðlist eignarréttinn, að hann sé ritaður á bréfið, matur verður einnig að hafa fengið það í sinar vörslur. Ef framsal er falsað eða það er gefið af ófjárráða manni eða fengið fyrir þvingun (ólöglega), þá öðlast matur ekki rétt gefi bréfinu, þvrátt fyrir góða trú sína. Leiða þessi atriði af alm. reglunum um viðskiptabréf. Reglur þessar gilda um framsal inter vivos. Spurning kann að vera um, hvort rita þarf rétt hins gjaldþrotamanns á viðskiptabréf þau, sem hann hefur átt, til þess að þrotið geti endurheimt þau frá mönnum, er hafa fengið þau bona fide frá gjaldþrotamanni sjálfum, eftir að skiptin byrjuðu. Skv. orðalagi L. 7. 1894 § 14 mundi þessa ekki þurfa, en hér verður engu að síður að telja, að almennar viðskiptabréfsreglur gildi, enda er almennt mögulegt að rita þenna rétt þrotsins á bréfið.

5. Þá getur matur og öðlast eignarrétt fyrir extinctio bonae fidei með samningum við umboðsmann. Ef umbjóðandi hefur fengið umboðsmanni t.d. skriflegt umboð eða gefið þeim „sérstaka tilvera" gagnvart þriðja manni, en hefur einhver undirmál við umboðs-

mann, sem takmarka umboðið, eða hefur hallað þeat aftur, þá getur þriðji maður öðlast rétt gegn hlutnum, þó að umboðsmaðurinn hafi farið út fyrir sína raunverulegu heimild. Aðvitað er hér undirskilið, að þriðji maður sé í góðri trú. Þessar reglur hafa eigi sérstaka lagaheimild sbr. þó sigll. § 56 sbr. §§ 53 og 54, en eru í samræmi við almennar reglur um umboð, og styðjast einnig við skuldabréfsreglurnar. Umboðið getur og stundum legið í stöðu manns, en þó mundi gegnleitt þurfa sérstakt umboð til að selja fasteign sbr. L. 42. 1903 § 25 og skip sbr. L. 56. 1914 § 55, og kemur þá extinctio ekki til greina í þeim tilfellum, ef á stöðuna eina er treyst. Vöruskipta á lausafé er ekki krafist.

Í sumfleg afsalsgjafalýsing. eða vera sérstakur kaflí.

6. Um fasteignir koma annars sérstaklega til greina reglurnar um þinglýsingu. Um gildi þinglýsingar, sp. e.a.s. hvenæ þýðingu hún hefur, er nú mjög lítið sagt í L. 30. 1928, en grundvallarreglur þær, sem áður voru leiddar af tilsk. 14. apr. 1833 og 5-3-28 D.S. eru efnaðst enn þá í gildi. Samkv. þeim verður sá löglullur eigandi, sem fer fasteign framselda frá þeim, sem skv. afsals- og veðmálabókum er eigandi, jafnvel þó hann hafi þegar áður selt öðrum eða afsalað, en það afsal er eigi alhent dómara, þar er eftir afhendingu síðara afsalsins sbr. L. 30/1928 § 8. Þar er sem þar gert rað fyrir góðri trú síðara framsalshafa. Þó afsal sé gefið og þinglýst einungis pro forma getur maður öðlast eignarrétt með afsali frá pro forma eiganda engu síður en frá fyrri eiganda.

Bjarni Benediktsson

Hvernjum mótbárum gegn skuldinni glatar skuldari er hvafa samkv. víxlskiftabréfi er framseld?

I. Fyrreglur þær, sem um víxlskiftabréf gilda, eru miðaðar við það, að bréf þessi eru oft ætluð til þess að gangá manna á milli og flytja með sér réttindi. Víxlskifta öryggið hvílir, á því megi treysta, sem á þeim stendur og skuldbindingar þær, sem þau hverna frá, séu slíkar, sem þau segja. Þessi höfuðregla felst og í lagaboðum þeim, sem um þetta fjalla sbr. Tskp. 9. febr. 1798 þar sem eru helstu lagafyrirmæli, er hér skifta máli. 'Í § 1 segir, að til þess að hvíthafinn fyrir afborgunum af höfuðstól sín gildar gagnvart þeim, er fyrir „viðsetningu, framsal eða á annan löglegan hátt eru orðnir réttmætir handhafar að skuldabréfi", þá þurfi að rita þar á bréfið sjálft. Þó að hér sé raunar einungis nefnd ein mótbára af mörgum, sem skuldari getur komið fram með gegn skuld, þá virðist hér vera stuðst fyrir þeirri grundvallarreglu, að skuldari þurfi að rita, eða sjá um að ritaðar séu, á bréfið sjálft allar þar takmarkanir eða skilyrði, sem hann setur skuldbindingu sinni. Þessa ályktun styður og úrdalag 8. 18.1887 § 7, sem byggir það á „grundvallarreglum ríkjandi laga", að viðsetningu þurfi að rita á víxlskiftabréfið sjálf. Þetta fyrirmæli svarar að vísu ekki beinlínis efni þess, sem hér skal leyst úr, en með tilvitnunum í þessar grundvallarreglur laga á það einmitt við þar grundvallarreglur, sem hér verður og að ályktta frá.

Um þessum grundvallarreglum, sem séu líkt á litið og

Réttara væri að segja að líklegt væri, að þá í Tskp. 1798 § 2 sé einungis ein mótbára nefnd þá sé sennilegt, að af því ályk. megi draga, að þessar aðrar mótbárur falli niður.

lagareglur benda til, verður þó að setja nokkuð takmörk vegna tillitsins til skuldara. Því að þó viðskiptaöryggið sé mikilvægt má þó eigi þess vegna svipta skuldaranum alla réttarvernd gagnvart áletruðum bréfa þessara, en þó má auðvitað ekki ~~taka~~ skerða viðskiptaöryggið meira en beinn ástæða er til. Stundum getur stoðið svo á, að skuldara sé ómögulegt að láta réttmætan mótbárur sínar sjást af bréfinu og virðist sanngjarnt gagnvart honum, að þeim mótbárum haldi hann. Þá verður að leggja hér á almennan matikvarða, og dugar ekki, að sú mótbára komi skuldara að haldi, sem í einmælis á alveg sérstökum tilfellum er ómögulegt að gefa til kynna á bréfinu, ef almennt er hægt að koma þeim á bréfin. Því að með því, að taka fult tillit til einstakra tilfella yrði réttaröryggið skert um of. Og jafnvel þó vissar mótbárur sé að jafnaði ekki unt að gefa til kynna á bréfunum, þá getur viðskiptaöryggið krafist þess að einstakar tegundir þeirra glatist. Þessar reglur eru sem sé eigi svo ábyggnar að þeim sé hægt að slá föstum í eitt skipti fyrir öll í öllum hugsanlegum tilfellum, en hinsvegar er mikil stoð að þeim til leiðbeiningar, þegar rætt er um einstaka mótbárufloka.

Þess skal þegar getið, að mótbárur geta einmælis tapast gagnvart þeim, sem borna fíde eru, og af framsalshafi verð eða á að vita um það, sem skuldbindingin er á fátt, virðist skuldari geta komið mótbárum sínum að. En hinsvegar getur t.d. auglýsing í blöðum ekki komið í stað áletrunar á bréfið, þó að slík auglýsing verði fyrirfram talin útilokaði góða trú framsalshafa.

Auk þess má vera að sérstaka áskrift leiði til þess at mótbárur, sem alm. er hægt að áta bréfið sjálfu, hverfist þó þeim sé eigi getið á bréfunum.

II. En þá rétt að athuga nokkuð, hvernig mótbárur skuldara mundi helst koma upp og hvernig koma í kornum að kalla. Verður þá fyrsta að líta á þær, sem sverta stofnun kröfunnar og síðan þær, er líta að því að hún sé lítin eða ólögl.

1. Skuldara stoða auðvitað ekkert þær mótbárur gagnvart síðari framsalshöfum, sem hann gat ekki komið fram gegn þeim, er skuldaraglýsingunni fekk líðá honum; enda má segja að slíkum mótbárum gleti hann ekki, því að þær hafi aldrei verið gildar.

Það er almenn regla, að glýsingar og loforð ólögráðra manna, hvort heldur vegna aðra eða lögráðaríkisstofnanir, binda þá ekki. Segja má, að mótbárur af þessum sökum megi gefa til kynna á viðskiptabréfinu, og eigi þær því að glatast. En þær ástæður, sem venjulega ógilda loforð þessara manna, nýtast aldrei eins eiga við þá þeir riti skuldbindingu sína í viðskiptabréfsformi. En því eigi ástæða til að ætla, að löggjöfin mundi ætlast til að þeir gjaldi vanþroska síns hér þrekaðr er annars, og mun þess vegna heimilt að koma mótbárum fram, sem byggðar eru á þessum ástæðum.

Ef viðskiptabréf er falsað eða eitthvað í því, þá getur sá, sem skuldaraumar er kröfunn, auðvitað komið fram mótbárum á þeim grundvelli svo langt, sem fölsunin nær, enda er nú þeir því gert í ákvæðunum um þau viðskiptabréf, sem strangastar reglur gilda um, sem sé víxla, sbr. d. 1.1881 § 88 og d. d. 1881 § 33a. Af sömu ástæðum er hægt að bera fram mótbárur vegna þess að skuldbindingin hafi verið komið fram með líkamlegan ofbeldi, og glatast þær því ekki.x) Sama máli víkur og

x) Hægt að koma þeim mótbárum at einnig gegn einum upphafl. loforðsmóttakanda, og þótt þó hann sé bona fide.

„kompulsiv þvingun" hljóta að gagna. Þar er skuldara oftast ómögulegt að láta það sjást á bréfinu með hverjum hætti það er til orðið, en á hinn bóginn munar þessi tilfelli eigi svo lítið, að þau skerði réttaröryggið verulega.

Viljaberstur og vangar og hvorstnar forsendur ógilda venjulega loforð þvi aðeins, að borna fides sé talin útilokuð hjá viðsemjanda. En við framsal á víxlskiftabréfi kemur þetta aðvitað ekki til mála, nema skuldari hafi látið einhverja þýðingarvera um þetta efni í ljósi á bréfinu sjálfu, og það ætti honum yfirleitt að vera unt. Mótbárur af þessum sökum gleymast þvi yfirleitt, (nema sýnanlegt hafi af öðrum ástæðum sé mala fide, sbr. það, sem áður var sagt).

Nokkuð meira vafi leikur á gildi mótbáru vegna þess, að skuldbindingin hafi verið gefin vegna svika upphafslegs skuldareiganda. Skuldari hefur venjulega ekki ástæðu til að geta um þetta á bréfinu sjálfu, en hinsvegar mundi það skerða víxlskiftaöryggið nokkuð, ef mótbáran gleymdist ekki hér, og víðtist að öllu athugaðu, að rétt sé, að þessi mótbára gleymist.

Svika gera loforð þvi að eins ógilt, að þau hafi verið höfð í frammi um eitthvert það atriði, sem var áhvörðunarástæða fyrir loforðsgjafa, en honum á að vera unt að láta þann atriði sjást á bréfinu, og þessvegna er þetta eigi always rétt sem hér segir (þetta er ekki vafasamt)

Mótbárum, sem byggðar eru á hagræði því, sem veitt er í N.L. 5-1-7 ólæsum eða óskrifandi mönnum, gleymast þeir ef ekki sést á bréfinu, að þeir hafi verið svo, enda á þeim oftast að vera bagt að láta ganga svo frá bréfinu, LG. að það sjáist

Venjulega er talið, að loforð, sem gefið er og beint til óvita, útiundanskilins manns o.fl.h. bindi loforðsgjafa ekki. Ósannindagt er nú að vísu, að þetta ógildi gildi lítið nú til þess, að loforðsgef.

gefi skriflega yfirlýsingu, en jafnvel þó svo væri ~~[illegible]~~ mundi slík mótbára glatast gegn síðari framsalshafa.

Þó að skuldaryfirlýsingin væri sprottin af einhverjum ólöglegum viðskiptum, svo að loforð skuldara væri þessvegna ekki skuldbindandi gagnvart viðsemjanda hans, þá glatar hann þeirri mótbáru eftirsit við framsal bréfsins, því að eigi virðist hér vera svo rík ástæða til að verunda hann, að þessvegna sé rétt að skerða viðskiptaöryggið.

Hér er þess og að geta að þó viðskipti sem ólöglega þá/ mundu peningaloforðið ut af fyrir sig oftast vera löglegt.

2. Að því, er þau mótbárur snertir, sem eiga við það, að skuldin sé fallin niður, má geta þessa: Í Tilk. 9. febr. 1798 er beinlínis ákveðið að kröfuhafi greiðslu á skuldinni þurfi að rita á bréfið, til að þeirri mótbáru megi koma fram. Í § 3 er þó undantekning með vexti. Sama máli og um greiðslu virðist niðurfall vegna uppgjafar hljóta að gegna.

Mótbárur vegna þess, að skuld sé fallin niður við skuldajöfnuð, falla niður ef þær eru ekki ritaðar á bréfið eða kæmu undan framsalshafa á annan hátt, sbr. það, sem fyr er sagt; um í L. 7. 1894 § 20 i. f. virðist ekki heimilt að leggja meira en þetta.

Skuldbindingu getur breytt vegna mora creditoris, og er ekkert á móti þá breytingu sjáist á bréfinu, en hér er það líkt vafa meira, að ef mótbárur vegna þess glötuðust ekki, mundi það hafa verulega skerðingu á viðskiptagildi í för með sér, og er því talið að slíkar mótbárur glatist.

Mótbárur, sem koma af því, að kröfuhafi falli niður, vegna tómlætis, sem leiða af gerningum, sem stofnað hans, falla niður af þeirra er ekki getið á bréfinu. Sama máli gegnir um

„konfusion". Þar mótbárur á að vera hægt að láta sjást af bréfinu.

Almennur ómögulegleiki hennar kem eflileitt ekki til mála, en þar sem hann er hugsanlegur, um farmskírteini, gletast hann ekki mótbárur hans vegna. Þar tilfelli að skuldbinding falli niður, vegna þess að hagsmunir skuldara krefjast þess, eru mjög fá og koma ekki til greina við víxlskiftabréf.

Mótbárur vegna þess að skuldin er fyrnd eða prælkuðuð falla ekki niður. Ekki heldur vegna þess að skuldin hefur borgast við dóm. Sama máli gegnir og um mútasamninga.

Ef víxlskiftabréf hefur komist í hendur skuldara sonkr. því, án hans tilverknaðar, hvort heldur er áður en hann hefur afhent það viðkom. eða eftir að hann hefur greitt, tapar hann mótbárum þess vegna, ef á bréfinu er framsal frá honum. Sama máli gegnir um handhafabréf og um víxla, jafnvel þó framsalið sé falsað, sbr. L. 1-1884 § 76. En þar sem framsal frá honum annars er falsað tapar hann mótbárunni ekki.

3 þó framsal sé bannað: skuldabréfi eða víxlskiftabréfi; þarf það oft ekki að ítiloka framsal, en seiftin hinsvegar framsalshafa rokkurum frekari rétti, en hinn upphaflegi skuldaraigandi hafði. Ef þessa banns er eigi getið: bréfinu hefur það engin áhrif.

Loks má geta þess, að hafi skuldari sett um, á áletrun um eithvað efni sett á bréfið, þá glatar hann ekki mótbárum út af því, þótt síðar hafi verið vanalega munin brent þessi áletrun.

Bjarni Benediktsson.

Pétur Benediktsson

Hvað er kvittun, og hvaða þýðingu hefir hún?

I. Kvittun er viðurkenning, oftast skrifleg, af hálfu ~~skuld~~ kröfuhafa eða þess, sem kemur fram í hans kröfuhafa, um það, að skuldbindingu hafi verið fullnægt. – Skal athugað nokkru nánar, hvað í þessari skýrgreining felst.

1. Kvittun er viðurkenning á því, að skuldbindingu hafi verið fullnægt. Skuldbindingin þarf ekki að hafa verið um greiðslu á verðmæti af neinni sérstakri tegund, t.d. peningum. „Viðurkenning" sú um viðtöku vöru, sem um ræðir í 144. gr. sigl. nr. 56 1914 væri t.d. kvittun um það, að skipstjóri hefði fullnægt skyldu sinni um að afhenda vöruna. Hægt er að kvitta fyrir greiðslu í hverskyns hlutum og eins vinnu, sem í té hefir verið látin, o. s. frv. En það leiðir af eðli málsins, að um fjárverðmæti þarf að vera að ræða, til þess að reglur kröfuréttarins geti komið til greina.

2. Kvittunin þarf að vera um það, að skuldbindingu hafi verið fullnægt. Í því þarf vitanlega ekki að felast, að skuldbindingunni sé fullnægt að öllu leyti, heldur aðeins svo langt, sem kvittunin nær. – En af því, að kvittun þurfi að vera um fullnægju skuldbindingar, leiðir

að hún getur út af fyrir sig ekki leitt til stofnunar réttarsambands. Málvenja um þetta atriði er þó ekki vel glögg, því að sum skjöl eru nefnd kvittanir, þótt þau miði fyrst og fremst að stofnun réttar. Má t.d. nefna „kvittun" fyrir peningum, sem lagðir eru á hlaupareikning í banka. Aðalþýðing þess skjals er sú, að það sannar rétt manns til endurgreiðslu frá bankanum. Svipað er um „póstkvittun", er menn fá, er þeir afhenda t.d. ábyrgðarbréf til flutnings með pósti. Þar er viðurkenning á því að hafa tekið við þessu verðmæti með loforði um og ábyrgð á, að það komist til skila, það, sem mestu máli skiptir. Auðvitað má í þessum tilvikum segja, að á undan afhending peninganna eða bréfsins gangi þegjandi samningur, um að bankinn fái peningana til ávöxtunar og pósthúsið bréfið til umsömunar. Sé kvittunin síðan um það, að viðtakandi þeirra hafi leyst sína skyldu af hendi með afhendingunni, og um póstkvittunina jafnframt með greiðslu burðargjalds. En þótt þessar skýringar væri metnar gildar, eru yfirlýsingarnar ekki kvittanir nema að nýjög litlu leyti, og hlýta fyrst og fremst öðrum réttarreglum. – Víða er í lögum talað um

kvittanir, t.d. í tsk. 9. febr. 1798, í víxill. nr. 1 1882, 38. gr., í sigll. 1914, 188. gr. Á öllum þessum stöðum, sem eru einna þýðingarmest lagaboð um kvittanir (sbr. kaflann um þýðingu kvittana), er aðeins talað um kvittun sem viðurkenningu á fullnægingu kröfuréttinda. Er því eðlilegast að halda þeirri skýrgreiningu. Enda yrði hugtakið svo víð, ef henni væri ekki haldið, að undir kvittun kæmust hvers kyns viðurkenningar á móttöku, sem væri ~~svo~~ mismunandi eðlis að flestu leyti, sakir þess réttarsambands, er þær miða til að stofna.

3. Kvittunin þarf að vera út gefin af kröfuhafa eða þeim, sem kemur fram sem kröfuhafi. Í því felst sú takmörkun, að maður getur ekki kvittað fyrir greiðslu til annars en sjálfs sín eða umboðsmanns sín. Vitni, sem seju mann borga skuld, gætu ekki gefið honum kvittun, þótt vitnisburður þeirra gæti auðvitað skipt máli. Um umboð viðtakanda og persónuleg skilyrði verður rætt undir kaflanum um þýðing kvittanar.

4. Viðurkenning þarf nærri alltaf að vera skrifleg, til að geta kallast kvittun. Undantekningar mundu aðeins ná til þeirra skýlausu viðurkenninga, sem sérstök venja heimilaði að gefa út á annan hátt, t.d. með

nafni kröfuhafa stimpluðu, vélrituðu eða prentuðu undir. Þessar undanþágur eru fátíðar, og helst um tiltölulega lítilsverða hluti, blaðakvittanir, árgjaldakvittanir o.þ.h. Venjulega mundi vera rétt að telja þær fullgildar. — Sumir telja, að kröfum geti verið munnleg eða jafnvel þegjandi. Víst er um það, að á þann hátt má veita fulla viðurkenning fyrir fullnægingu skuldbindingar. En reglur þær, er gilda um kröfum sem sönnunargagn og ~~kröfuna um~~ heimting greiðanda á kröfum, ná ekki til munnlegra og þeirsiðu „þegjandi" „kröfuna". Er því réttast að hafa þær alls ekki í huga okkar, þótt þá aðferð mætti og hafa, að tala um þær sér í lagi.

II. Þýðing kröfunnar.

A. 1. Það er almenn regla, að skuldari getur haldið greiðslu sinni, uns hann fer kröfum, ~~sbr.~~ tsk. 1798, 1. gr. og víxill., 38. gr.; bakar það honum enga ábyrgð, ef hann hefir boðið fram greiðsluna, og jafnvel þarf hann þá ekki að svara vöxtum af skuldinni, eða öðru leigugjaldi. - Undanþágur geta verið frá þessari kröfuskyldu þar sem viðskiptavenja hefir skapast í þá átt, einkum við smávægilegt viðskipti, er hönd

selur hendi. En vitanlega er viðtakandi ekki skyldur til að ~~greiða~~ geta fyrirvaralaus a kvittun. Getur hann haft í henni hvers kyns fyrirvara, sem ekki kemur í bága við það, að sú greiðsla hafi verið af hendi látin, er um ræðir.

2. Ömmur aðalþýðing kvittunar er réttarfarslegs eðlis og byggist á því, að hún er skyld, með undirskrift þess, er fram kemur sem kröfuhafi. Skv. N. L. 5-1-6 verður maður, er hann vill neita undirskrift undir skjal, sem honum er eignuð, að synja fyrir hana með eiði sínum. Er þetta gagnstætt hinni almennu reglu, að menn verði að sanna fullyrðingar sínar. Sá, sem fengið hefir kvittun fyrir greiðslu, er að því leyti betur settur en hinn, er aðeins fekk munnlega eða þegjandi viðurkenningu, að hann þarf ekki að sanna réttmæti hennar. Ef útgefandi, eða sá, sem sagður er útgefandi, vill ónýta kvittun, þarf hann að sanna þau atvik, er sú krafa byggist á.

3. Skuldari losnar undan skuldbindingu sinni með því að greiða manni, er fer honum kvittun frá réttum kröfuhafa um viðskiptabréf. Má jafnvel líta svo á, að þetta gildi, þótt kvittunin sé fölsuð, ef ~~greiðandi~~ greiðandi er bona fide. Að þessu leyti felst í kvittunimni umboð til

að taka við greiðslu, og er umboð þetta nýðg algengt, sbr. rukkarastéttina.

4. Það var sagt hér að framan, að kvittun ætti að vera um það, að skuldbindingu hafi verið fullnægt. En þótt hún hljóði á þenna hátt, getur hún oft haft þá þýðingu, að vera ráðstöfun á skuldinni eða skuldbindingunni, einkum eftirgjöf að meira eða minna leyti. Svona mundi að jafnaði mega líta á, ef ekki væri sönnuð atvik, er sýndu, að skuldari hefði ekki getað vænst þessarar þýðingar, sem góður og skynsamur maður. — Þegar kvittun hefir slíka ráðstöfun í sér fólgna, þarf hún auðvitað að vera komin til viðtakandans fyrir tilstilli útgefandans, ef hún á að hafa gildi. - Ef látinn maður lætur eftir sig kvittuð skuldabréf eða kvittanir fyrir öðrum skuldbindingum, sem þó eru eigi fullnægt þer um gildi þeirra sem ráðstafana mortis causa.

5. Það er hugsanlegt, að mörg skuldaskifti sé milli sönnu aðilja. Ef skuldari greiðir þá t.d. einhverja peningaupphæð, og ekki er tekið fram í kvittun, til greiðslu á hvaða skuld hún verði talin, er skuldara að jafnaði frjálst að kjósa, hvaða skuld hann telur sig hafa greitt. Þó geta ýms atvik bent til þess, að um sérstaka skuld sé að ræða, og

að um aðra geti ekki verið að ræða. Ein skuldin er t.d. fallin í gjalddaga, önnur ekki; upphæðin er nákvæmlega fyrir einni skuldinni, ein er samningsbundin og önnur ekki o.s.frv.

B. Undantekningar geta verið frá því, að kvittanir hafi það gildi, er að framan greinir. Leiðir þar sumpart af almennum reglum laga, sumpart af sérstökum lagaákvæðum, og geta ýmist rýrt gildi kvittanar eða ónýtt hana með öllu.

1. Almennar reglur gilda um það, ef kvittari er ólögráður, ef hann notar umboðsmann o.s.frv. Koma þar fyrst og fremst til greina um kvittanir, er fela í sér uppgjöf skuldbindingar. Með því að reglurnar eru hinar sömu um kvittanir og aðrar ~~skuldbindingar~~ yfirlýsingar er eigi ástæða til að lýsa þeim hér.

Sama er, ef kvittun er út gefin af heimildarlausum manni.

2. Þákist kröfuhafa að samna, að forsendur fyrir kvittun hafi brostið, nægir það til að ónýta hana. En í því efni er sérstaklega athugandi, að ekki nægir altaf að sanna að greiðsla hafi ekki farið fram, sbr. það sem áður er sagt.

3. Eftir 2.gr. tsk. 9. febr. 1798 er gerð sú undantekning um skuldabréf (og analogice um önnur viðskiptabréf), að

kvittun um afborganir verði að rítast á þau sjálf, ef hún á að hafa gildi gagnvart öðrum en þeim, sem gaf hana út. Þessi regla gildir eigi um vexti af viðskiptabréfum, sem í gjalddaga eru fallnir.

4. Undantekning sú, er síðast var lýst, gildir að sjálfsögðu um víxla, sbr. 38. gr. víxilb. En skv. 40. gr. þeirra laga skal sá, sem leysir til sín víxil fyrir gjalddaga (og þar hann kvittaðan) skylduð að svara til skaða þess, er af hlýst, ef „það reynist síðar, að borgun sé greidd heimildarlausum handhafa." Hann getur þá þurft að greiða víxilinn aftur, enda þótt hann hafi leyst hann til sín frá manni, er hafði formlega löglega heimild.

5. Um víxla gildir og sú regla, sem er strangari en um viðskiptabréf almennt, að í víxilmáli geta menn ekki borið við þeirri vörn, að víxillinn sé greiddur, jafnvel þótt kvittun sé fram lögð á lausu blaði, þá þeim er málið höfðar, víxilmálal. nr. 2-1882. – Hliðstæðar reglur gilda um tékka, L 38/1901, 15. gr.

November 1928

Pétur Benediktsson

Um hugtakið kaup og greining þess frá öðrum samningstegundum.

I. Kaup er einhver algengasta tegund samninga, en þó er það hvergi skýrgreint í lögum, hvað í hugtakinu felist. Í lögunum um lausafjárkaup er t.d. aðeins skilgreining kaups og verksamnings og ennfremur gert ráð fyrir, að kaup og skipti sé mismunandi samningstegundir, sjá L 39/1922 §2. Um skýrgreiningu kaups verður því að mestu að fara eftir því, sem málvenja segir til og þeim lögvenjum, sem myndast hafa.

Skal nú reynt að gera grein fyrir þessu. Verður fyrst minst á aðilja kaups, stofnun þess, „object" kaups, endurgjaldið og loks efni samningsins að öðru leyti, eftir því sem þörf til skilgreiningar kaups og annara samningstegunda.

II. 1. Kaup er tvíhliða samningur og nefnast aðiljar þess kaupandi og seljandi. Leggur samningurinn þeim báðum skyldur á herðar, eins og nánar verður að vikið. Reglurnar um það, hverjir megi vera aðiljar kaups eru í engu frábrugðnar almennum samningareglum. (Menn verða því að vera fjárráðir til að ráðstafa öðru en sjálfsafla-fé sínu eða gjöfum til frjálsra umráða). - Í einstökum lögum eru að vísu gerðar takmarkanir á því, hverjir kaupa megi og selja ýmisleg verðmæti, sjá t.d. L 64/1928 §§2 og 9 um áfengi, og L 63/1919 §1, sem takmarkar rétt manna búsettra erlendis til að ~~eiga~~ kaupa hér fasteignir; ennfremur ýms lög um einkasölur. Þessi ákvæði gera enga takmörkun á hugtakinu kaup. Þótt samningur, sem brjóta bág við þau, njóti ekki lögverndar og

sé einatt refsiverðir, eru þeir kaupsamningar eftir sem áður.

2. Um stofnun kaups gilda og almennar reglur. Kaupsamningar þurfa ekki að vera í neinu sérstöku formi, til þess að geta nefnst þá nafni.

3. „Object" kaups, eða það verðmæti, sem seljandi lætur af hendi, geta allir hlutir verið, jafnt fasteignir sem lausafé, hlutir sem eru til og hlutir sem eiga að verða til, einstaklega ákveðnir hlutir og ákveðnir eftir tegund.[x] Einkaréttindi má og selja, svo sem firmarétt (L 42/1903 §13), vörumerki (L 43/1903 §9), einkaleyfi (L 12/1923 §3), rithöfundarétt~~ur~~ (L 13/1905 §9). – Um rithöfundarétt er ramar vafamál, hvort kaupsamningur verði gerður. Samkv. L 13/1905 er forlagssamningurinn að jafnaði ~~verk-~~ verk-samningur að nokkru leyti, þá að forleggjari skuldbindur sig til að gefa út ritið. En þó sýnist ekkert þá til fyrirstöðu, að gera hreinan kaupsamning um útgáfu rits, þannig, að kaupandi réði þá alveg sjálfur, hvort hann léti prenta ritið. – Þá má selja vatnsréttindi (L 15/1923 §16), veiðiréttindi (L 15/1923 §121.2, Tsk. 20. júní 1849 §4). Takmörkuð hlutaréttindi geta og gengið kaupum og sölum t.d. afnotaréttindi. – Sala á erfðafesturéttri er t.d. mjög tíð. Ekkert er heldur þá til fyrirstöðu, að kaupa megi ítaksrétt, eða að eigandi jarðar kaupi af henni kvöð eða afgjaldsskyldu, sjá t.d. L 54/1921 um sölu á prestsmötu. Önnur takmörkuð hlutaréttindi, – veðréttur, löghaldsréttur, löggeymsluréttur, haldsréttur, – eru og seljanleg, þótt þau hljóti samkvæmt eðli sínu að jafnaði að fylgja með öðrum réttindum. – Þá má selja kröfuréttindi, fyrst og fremst peninga~~fjár~~kröfur, en einnig kröfur samkv. öðrum samningum, jafnvel verksamningum og vinnusamningum. – Hinsvegar verður ~~ekkingarsa~~ samningur um að láta í té vinnu ekki talinn kaupsamningur. Sama er

x sjá þó um peninga undir 4. hér á eftir.

L réttur til

Hvernig?

2/

um samninga um að leysa verk af hendi.

Um skilgreining verksamnings og kaups segir í L 39/1922 § 2.1: „Nú eru hlutir pantaðir, þeir er bína þarf til, og á sá að leggja efnið til, sem hlutinn bjó til, þá skal þóknunin talin kaup." Sýnist þetta ekki þurfa skýringa.

Í lögum er oft bönnuð verslun með ákveðin verðmæti, t.d. aðaregg skv. L 58/1913 § 2, áfengi, sem ekki er undanþága um, L 64/1928 § 45, sbr. § 2 - Sum verðmæti verða ekki seld sem vörunema í sambandi við önnur, sjá t.d. um vörumerki L. 43/1903 § 9, um veiðirétt Tsk. 20. júní 1849 § 4 og L 15/1923 § 121 (sem raunar veitir rýmri heimild). Sjá og það, sem að framan er sagt um það, að ýms ~~hlutaréttindi~~ takmörkuð hlutaréttindi fylgi að jafnaði kröfum. Ennfremur eru samningar oft þrí til fyrirstöðu, að samningar verði gerðir um ýmisleg verðmæti. En þetta takmarkar hugtakið kaup ekki að neinu leyti.

4. Kaupandi á að inna af hendi endurgjald fyrir verðmæti það, er hann fer, og greinir það kaupsamning frá gjafasamningi. Til þess, að um kaup sé að ræða, verður þetta endurgjald að vera ákveðið í peningum. - Ef báðir aðiljar eiga að láta af hendi gjaldgenga peninga, sýnist varla verða talað um kaupsamning. Þá verður ekki úr þrí skorið, hvor er kaupandi og hvor seljandi. - Ef aðrir hlutir en 2. peningar, eða 1. önnur verðmæti eru að endurgjaldi, er ekki talað um kaup, heldur skipti. Stundum getur vitanlega verið nokkur vafi, hvort telja beri samning skipti eða kaup, þrí að endurgjald getur verið ákveðið að nokkru leyti í peningum, og að nokkru í öðrum verðmætum. En það vill til, að skilgreiningin skiptir litlu máli, þrí að íslenskum lögum gilda sömu reglur um þessar samninga tegundir, að flestu eða öllu leyti, sbr. L 39/1922 § 2.2.

5. Kaupsamningi er ætlað að stofna almennan rétt yfir þeim hlut, eða verðmætum, sem hann ræðir um, með þeim einum takmörkunum, sem sérstaklega eru gerðar. Í því liggur munurinn á kaupi og leigu. Leigusamningur heimilar aðeins þann rétt, sem sérstaklega er áskilinn, eða álíta verður fólginn í samningum af því tagi. M.ö.o.: leigusamningurinn gerir aðeins takmörkun á rétti leigusala. – Sumir hafa viljað greina á milli þessara samninga eftir því, hvor hefði áhættuna við það, ef hlutirnir ferst af hendingu (periculum rei). En þetta ~~skiptir~~ eigandinn ~~[illegible]~~ beri þessa áhættu, en ekkert er því til fyrirstöðu, að semja öðruvísi um. Um eina tegund leigusamninga, kúgildaleigur, er það föst regla, að leiðandinn hafi periculum rei. Og líklega væri það gildur kaupsamningur, sem kvæði svo á, að seljandi bæri þessa áhættu lengur eða skemur, eftir að afsal hefði fram farið. – Þá vilja sumir byggja skilgreininguna á því, að kaup sé gert um ótakmarkaðan tíma, en leiga ávalt til takmarkaðs tíma. Þetta verður ekki heldur talið rétt. Til eru leigusamningar um ótakmarkaðan tíma, t.d. erfðafesta, og kaup til takmarkaðs tíma.

Eins og sést af því, sem nú hefir verið sagt, eru takmörk kaups og leigu sín á milli alveg hliðstæð takmörkunum milli eignarréttar og afnotaréttar.

6. Nú hefir verið lýst hugtaks-atriðum þess samnings, sem á að vera kaupsamningur og jafnframt verið drepið á mun kaups og þeirra samningstegunda, er þeir líkjast mest. Þó er rétt að lokum að nefna nokkrar fleiri tegundir samninga og greina þá frá kaupi.

Lán til afnota er frábrugðið kaupi á sama hátt og leiga, – heimilar aðeins takmörkuð umráð hlutar. Einfremur greinist það frá kaupi á sama hátt og gjöf, að það er endurgjaldslaust.

3/

Lán til eignar er að því leyti skylt kaupum, að lánþegi fer almennan umráðarétt hins lánaða verðmætis. Þó er mikill munur á. Höfuðskylda lánþega er að skila aftur hlutum sömu tegundar, þar sem höfuðskylda kaupanda er að greiða peninga. Það er aldrei hugtaksatriði, að peninga eigi að greiða sem endurgjald fyrir lán til eignar. En þegar sú skylda er samfara þeirri samningstegund, er það algerð auka-skylda, og er aðeins uppbót til lánveitanda, fyrir að hafa verið án verðmætanna.

Geymslusamningur er að nokkru vinnusamningur, og greinist þegar að því leyti frá kaupi. Einnig fer geymslan fram í þágu þess, sem hlutinn lætur af hendi, og hann á að gjalda endurgjald fyrir hana, ef um endurgjald er að ræða. Það er og ósamrýmanlegt kaupi. Loks heimilar geymslusamningurinn geymslutaka aðeins takmörkuð umráð hlutarins, nema um depositum irregulare sé að ræða.

III. Skýrgreining kaups sýnist, samkv. framansögðu, mætti vera á þessa leið.

Kaup er samningur tveggja aðilja, þar sem annar, seljandi, lætur af hendi verðmæti, annað en peninga eða vinnu, og hinn, kaupandi, greiðir peninga sem endurgjald, og fer kaupandi almennan rétt yfir hinum seldu verðmætum.

21. oktober 1929.

Pétur Benediktsson

Kaup um ~~réttar~~ verðmæti sem til [illegible]